

א. פתיחה למסכת נדרים

נדרים ב

א. מדוע נסמכה מסכת נדרים לכתובות	ו. הכרעת הפוסקים
ב. כנויי נדרים ושאר האופנים בנדרים	ז. נפקא מינה אם נדר בלי התפסה חל מדין עיקר הנדר או מדין ידות
ג. עיקר הנדר - שיטת הר"ן	ח. נפקא מינה נוספת
ד. עיקר הנדר - שיטת התוספות	ט. בדבר שלא בא לעולם
ה. סתירה בדברי הר"ן	י. התפסה - העתקה או דוגמא
	יא. סיכום

א. מדוע נסמכה מסכת נדרים לכתובות

בסדר הש"ס, סידר רבי יהודה הנשיא את מסכת נדרים לאחר מסכת כתובות, והדבר צריך ביאור מהו הקשר בין דיני נדרים, למסכת כתובות העוסקת בחיובי הבעל לאשתו וחיובי האשה לבעלה?

טעם הדבר מבואר בגמרא בסוטה:¹ משום שבמסכת כתובות יש את פרק המדיר, העוסק בבעל הנודר לאסור את אשתו. ואף שלאחר פרק זה יש עוד שישה פרקים, סיים התנא את דיני כתובות וחזר לפרש בהרחבה דיני נדרים בפני עצמן.

1. ב עמוד א: "אידי דתנא כתובות ותנא 'המדיר' - תנא נדרים, ואידי דתנא נדרים - תנא נזיר דדמי לנדרים, וקתני סוטה כדרכי דאמר למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין".

כפי שהוא - כיון שיש בו ביטוי למחשבה ואנו מבינים את כוונתו, הוא מועיל להחשב כנדר.

ישנן שלש צורות כיצד אפשר לנדר נדר: א. עיקר הנדר. ב. כינויי נדרים. ג. ידות נדרים. 'כינויי נדרים' - שאומר מילה הדומה לעיקר הנדר. 'ידות נדרים' - כמו ידית של כלי, שאדם האוחז בידית תפוס על ידה בכל הכלי, כך בנדר, כשאומר חלק מהנדר הרי הוא כאומר את כולו והנדר חל. כגון שאמר 'שאני טועם לך', לשון זו מתפרשת כאילו אמר 'הריני נודר שאיני טועם לך'.² הדיבור המועט שאמר הרי הוא כ'יד', ותופס את המשפט המלא של משמעות דבריו. משנתנו עוסקת בשתי הצורות המשניות - כינויים וידות.

ג. עיקר הנדר - שיטת הר"ן

בפירוש מהו עיקר הנדר, מצאנו מחלוקת בדברי הראשונים:

פירוש הר"ן שם

ונדרי איסור, הם באחד משלשה דרכים. עיקר הנדר, וכינויו וידות. עיקר הנדר הוא, שיאמר דבר זה אסור עלי, ובין שהתפסו בדבר אחר, בין שלא התפסו - זהו נדר האמור בתורה. אלא דהיכא שהתפסו, בעינן שיתפסו בדבר הנדר, ולא בדבר האסור, וכדאמרין

ב. כינויי נדרים ושאר האופנים בנדרים

המשנה בתחילת נדרים מפרטת ומלמדת על הלשונות השייכים לנדרים, שהאומר אותם נאסר בדבר למרות שלא הזכיר בפירוש לשון נדר. כמו כן, בנדרים ובשאר איסורים החלים באמירה, גם כינוי מועיל ולא רק הנוסח המדויק. וכך שנו במשנה:

נדרים ב עמוד א

משנה. כל כינויי נדרים - כנדרים. וחרמים - כחרמים, ושבועות - כשבועות. ונזירות - כנזירות. האומר לחבירו: 'מודרני ממך', 'מופרשני ממך', 'מרוחקני ממך', 'שאני אוכל לך', 'שאני טועם לך' - אסור.

כינויי נדרים הם לשונות משובשים, כגון שאומר 'קונח' במקום לומר 'קונם', ואכן יש מהמפרשים הגורסים 'שיבושי נדרים'. המשנה באה ללמדנו שגם לשון משובשת מועילה בנדר. טעם הדבר הוא, משום שנדר הוא מחשבה היוצאת בדיבור. כלומר, עיקר הנדר היא המחשבה של האדם לאסור את הדבר, אלא שצריך שהמחשבה תבוא לידי ביטוי בדיבור. לכן, גם אם הדיבור משובש ואין לו משמעות

2. רש"י שם: "מודר אני ממך - כלומר הרי עלי כנדר מה שאני נהנה ממך... וכל הני כיון דלא מפרש ממש לנדר, דלא מידכר ביה שום לשון קרבן - הויין ידות".

שהאיסור שיחול על הבשר הכשר יהיה כמו איסור 'דבר אחר', וזה אינו אמת. 'דבר אחר' אסור ועומד מאז מתן תורה, והאדם בפיו אינו יכול להחיל איסור כזה על הבשר המותר. לכן, נדר המותפס בדבר האסור לא חל, אך אם לא התפיס כלל - הנדר חל. בדברי הר"ן הללו יש חידוש, שאם אדם אומר 'החפץ יהא אסור עלי בנדר' - הנדר חל, אך אם המשיך והוסיף את המילים 'כבשר האסור' - זה גורע והנדר לא חל!

המקור לדין 'עד שידור בדבר הנדור ולא בדבר האסור' הוא גמרא בשבועות³ המובאת גם בהמשך מסכת נדרים:

נדרים יד עמוד א

מנהני מילי? אמר קרא יהבמדבר ל, ג [ג] "איש כי יִדַּר נֶדֶר לֵד" - עד שידור בדבר הנדור.

הגמרא לומדת מכפל הלשון "ידֵר נֶדֶר" שצריך שהדבר הנדור יהיה דבר שאפשר לנדור ולאסור. היינו, שיהיה דבר הנדור ולא דבר האסור כבר מאז ומעולם. הר"ן שם מבאר דרשה זו:

ר"ן שם ד"ה אמר קרא

כי ידור נדר וכו' עד שידור בדבר הנדור - נראה בעיני דהכי פירושו: דסבירא להש"ס, דלא שמועינן דמתפיס בדבר הנדור מיתסר - לא

בריש פרק שבועות שתיים בתרא [שבועות כ עמוד ב] מאי טעמא, דאמר קרא: "כי ידור נדר לד" - עד שידור בדבר הנדור. כלומר, שאף על פי שנדר חל בלא התפסה, אפילו הכי אם התפיסו; בעינן שיתפיסנו בדבר הנדור ולא בדבר האסור וכמו שכתבתי שם בס"ד.

התפסה בנדר פירושה, שאדם אומר על דבר שיהיה אסור עליו כמו דבר אחר האסור, למשל כקרבן. כלומר, כשם שקרבן קדוש ואסור בהנאה, כך חפץ זה יהיה אסור עלי. כביכול הוא מעביר - 'מתפיס' את האיסור הקיים בעולם אצל הקרבנות אל החפץ.

במשנה שנינו שנדר חל ללא התפסה - די בלשון 'מודרני ממך' ואין צריך להוסיף בו 'כקרבן'. כותב על כך הר"ן, שלא רק שהתפסה אינה מעכבת, אלא שזה נחשב 'עיקר' הנדר. אמנם, אף אם התפיס הנדר חל, אלא שצריך להתפיסו דוקא בדבר הנדור ולא בדבר האסור. לדוגמא, אדם יכול להתפיס בקרבן, כיון שקרבן הוא דבר הנדור, שהרי אפשר להקדיש ולנדור. אך אם אומר שהחפץ יהא אסור עליו כ'דבר אחר' [=בשר חזיר] - הנדר לא חל, כי אדם לא יכול ליצור איסור של 'דבר אחר' - התורה כבר אסרתו!

כשאדם נודר ומתפיס בשר כשר ב'דבר אחר' שהוא דבר האסור, משמעות דבריו

3. שבועות כ עמוד ב.

מבואר בדברי התוספות, שעיקר הנדר הוא כשאוסר דבר על ידי התפסה.⁴ וכשנודר בלי התפסה, אף שהנדר חל כפי שראינו במשנה, אין זה עיקר הנדר, והוא חל מדין ידות, כאילו המשיך ואמר: 'כקרבן'.⁵ בהמשך הדברים יתבאר מאי נפקא מינה אם הוא חל מדין עיקר הנדר או מדין ידות.

ה. סתירה בדברי הר"ן

בשני המקומות שהבאנו לעיל, כתב הר"ן שעיקר הנדר אינו צריך התפסה. לעומת זאת, מדברי הר"ן במסכת שבועות נראה אחרת.

ר"ן על הרי"ף שבועות ח עמוד א
בדפי הרי"ף

דעיקר נדר האמור בתורה, היינו שתלאו בדבר הנדור. וסוף דבר כאחד מנדרי הקדש. דהיינו כאימרא ודירין, דבלאו הכי נדר ראשון לא משכחת ליה. אבל בלא התפסה, אי אפשר לו לאסור את המותר... וזהו, עיקר נדר. והיינו דאמרינן, עד שידור בדבר הנדור, שעיקר נדר בהתפסה הוא.

ואף על פי שאם לא התפסו חייל, ההוא מדין יד הוא דמהני, שכשהוא אומר, הרי זה אסור עלי, אנו גומרינן

צריך קרא! דכיון דאמר 'כבר זה עלי אסור' - הוי נדר, כי אמר נמי 'כקרבן' - אסור קאמר ולא גרע מ'ידות'. אלא ודאי קרא דכי ידור נדר, לאו לדבר הנדור אתא, אלא למעוטי דבר האסור.

מבאר הר"ן, שבשביל ללמדנו שהנדר חל כשמתפס בדבר הנדור, אין צריך פסוק ופשוט שהנדר חל! שהרי אם כשאוסר דבר בלא התפסה הנדר חל, ודאי אין חיסרון במה שמתפס אותו בדבר הנדור. בהכרח אם כן, שהפסוק בא ללמדנו שאם התפס בדבר האסור - הנדר לא חל. נמצא לדברי הר"ן, שעיקר הנדר הוא לאסור את המותר בלא התפסה.

ד. עיקר הנדר - שיטת התוספות

התוספות בתחילת נדרים כתבו אחרת:

תוספות נדרים ב עמוד א ד"ה כל
כינוי

עיקר הנדר הוא, כשמתפס החפץ בדבר הנדור, כמו דאמר: 'הרי עלי כבר זה כהקדש', ועל כבר אחר אומר: 'יהא כזה' - זהו נדר. כדאמר פרק ג' דשבועות [כ]: "עד שידור בדבר הנדור".

4. לשיטת התוספות הפסוק: "כי ידור נדר" מלמד שעיקר הנדר הוא על ידי התפסה בדבר הנדור.

5. ר"ן על הרי"ף שבועות ח עמוד א בדפי הרי"ף וכפי שיבואר בהמשך.

כלומר, אף שאדם אינו יכול להחיל דיני איסור והיתר, אך הוא יכול לפעול בממונו, ולהעבירו לרשות אחרת, שחפצי אותה רשות אסורים לכל. כי ראשית ההקדשה היא ממונית, והאיסור לעולם למעול בהקדש חל ממילא. כך גם בפרשת נדרים, חידשה התורה שאפשר להתפיס בקרבן, כלומר, להאציל את הקדושה שיש בקרבן, ולהתפיס אותה על הדבר שנודר ממנו, וממילא נאסר הדבר.⁷

אך בשבועה אין הדבר כן. שבועה הינה איסור גברא, ולכן לא שייכת בה התפסה. האדם יכול לאסור על עצמו ככל אשר יחפוץ, כשם שיכול לקבל עליו תענית ולא לאכול. אך כשאדם מבקש להתפיס בשבועה, כגון שאומר: 'הבשר הזה עלי כזה' - משמע שאוסר את עצמו כמו האיסור בבשר אך בבשר אין שום איסור ולכן לא אמר כלום. ואפילו אמר: 'אנא נמי דכוותך' - שמבקש להתפיס באדם אחר שנשבע, אין זה אופן של שבועה, ולא נאסר בכלום. נמצא מפורש בדברי הר"ן כאן, שעיקר הנדר יכול לחול רק בהתפסה, ומה שנדר מועיל בלא התפסה, הוא רק מדין ידות, כלומר שגומרים את דבריו כאילו המשיך ואמר 'קרבן'. נמצא שדברי הר"ן כאן סותרים את דבריו במסכת נדרים.

דבריו 'קרבן'. מכל מקום, עיקר נדר, מתפיס הוא. ולפיכך, המתפיס בנדר, נדר. כלומר, שאמר זה כזה, חייל. כיון שעיקר הנדר, בהתפסה הוא.

ביאור הדברים: בגמרא בתחילת מסכת נדרים התבאר,⁶ שאיסור נדר שונה במהותו מאיסור שבועה. שבועה, היא 'איסור גברא', כלומר, איסור המוטל על האדם. כשאדם נשבע שלא להנות מחפץ, הוא בעצם מוסיף על עצמו איסור, אך בחפץ עצמו אין שום איסור. לעומת זאת, נדר הוא 'איסור חפצא' - האיסור מוגדר בחפץ. כלומר, בנדר האיסור חל בחפץ עצמו שהוא נעשה אסור בהנאה על האדם. מעתה צריך להבין, כיצד יכול אדם להחיל איסור על חפץ? הא ניחא, שבכוח האדם לאסור את עצמו מלעשות או מלהנות, אך כיצד הוא יכול להפוך חפץ לאסור, כשהתורה אמרה שהחפץ מותר?

לפיכך מבאר הר"ן, שנדר חל על ידי התפסה בדבר הנודר - קרבן. יש בכוח האדם להקדיש, משום שבהקדש הוא אינו אוסר את הדבר, אלא רק מעביר את בעלותו על החפץ לבעלות ההקדש, וממילא החפץ נהיה קדוש ואסור לכל.

6. נדרים ב עמוד ב.

7. גם לאחר ביאור הר"ן זו גזירת הכתוב ולולי פסוק לא היינו אומרים כן. מכל מקום, צריכים לצמצם את החידוש ככל האפשר ודברי הר"ן מסבירים לנו מה הסברא שהפסוק חידש.

דכשהוא מתפיסו בדבר אחר, צריך שיתפיסנו בדבר הנדר, ואם התפיסו בדבר האסור שלא מחמת נדר, הוא מותר.

הבית יוסף התקשה בלשון הטור, שמשמעותה שנדר על ידי התפסה הוא עיקרי יותר. לדברי הבית יוסף עיקר נדר הוא בין בהתפסה ובין שלא בהתפסה, ואדרבה, נדר הנעשה ללא התפסה הוא העיקר.

ובשולחן ערוך כתב:

שולחן ערוך יורה דעה סימן רד סעיף א

נדר האמור בתורה הוא שיתפיס בדבר הנדר. כגון, שאומר: 'כבר זה עלי כקרבן', או שאמר: 'אסור עלי כבר זה', או שאמר: 'כבר זה עלי אסור', וכן אם אסר עליו כבר אחד, שתלאו בדבר הנדר ואמר על אחר 'יהא כזה' - אסור.

בשולחן ערוך העתיק את לשון הטור, אך השמיט את המילה 'עיקר' מנדר שמתפיס בו, ואת המילה 'נמי' מנדר בלא התפסה, כפי שתמה עליה בבית יוסף. וכתב על כך הט"ז:

ט"ז שם

בטור כתוב: "או שאומר אסור עלי כבר זה, דהוה נמי נדר". והקשה

ו. הכרעת הפוסקים

הטור הביא את סוגייתנו להלכה באופן

הבא:

טור יורה דעה סימן רד סעיף א

עיקר נדר האמור בתורה, הוא שיתפיס בדבר הנדר, כגון שאומר: 'כבר זה עלי כקרבן', או שאומר: 'אסור עלי כבר זה', דהוי נמי נדר. וכן נמי, אם אסר עליו כבר אחד, שתלאו בדבר הנדר, ואומר על אחר, יהא כזה - אסור. ואפילו עד מאה - כולן אסורין. או שנדר על יום אחד להתענות בו, או שלא לאכול בו בשר, ואומר על יום אחר: 'יהא כזה' - אסור.

מלשון הטור נראה שסבר, שעיקר הנדר הוא כשאוסר עליו דבר על ידי התפסה, והוא יותר עיקר מאופן שאוסר עליו הדבר בלא התפסה, שעליו כתב הטור שהוא 'נמי' נדר. וכתב עליו הבית יוסף:

בית יוסף שם

עיקר נדר האמור בתורה, הוא שיתפיס בדבר הנדר, כגון שאומר: 'כבר זה עלי כקרבן' וכו'. ומה שכתב רבינו גבי 'אמר יאסר עלי כבר זה' דהוי נמי נדר - היינו לומר, שגם זה עיקר נדר הוא. ומכל מקום, לשון 'נמי' אינו מדוקדק, דאדרבה, יותר עיקר נדר הוא זה, שיאמר דבר זה אסור עלי, ולא יתפסנו בדבר.

משנה למלך הלכות נדרים פרק א הלכה ז

וזכורני שראיתי בתשובת מהרל"ח, באומר לאשתו: 'הרי את אסורה עלי כאימא' דחל האיסור, אף שהתפיס בדבר האסור. דדוקא באומר הרי את כאימא, הוא דאמרינן דלא אמר כלום, משום דעיקר נדרו של זה, מחמת התפסה הוא, וכל שהתפיס בדבר האסור, לא אמר כלום. אבל באומר הרי את אסורה עלי, יש כאן נדר גמור.

בראשית דבריו, מביא המשנה למלך את חידושו של המהר"ל בן חביב בשו"ת מהרל"ח, העוסק באדם שהדיר את אשתו והתפיס את הנדר באמו. כלומר, שאמר לאשתו, כשם שאמי אסורה עלי מן התורה כך תהיי גם את אסורה עלי, שהדין הוא, שהנדר חל ואשתו נאסרת, למרות שאמו היא דבר האסור ולא דבר הנדור. וכיון שאם הזכיר לשון איסור באשתו, יכול הנדר להתקיים גם בלי התפסה, לכן, אף שהתפסה היא בדבר האסור אין זה גורע. רק כשאומר 'הרי את עלי כאמא', מבלי שהזכיר לשון 'אסורה' - כיון שהנדר הוא רק על ידי התפסה, הנדר לא חל. בזה אומרים שצריך להתפיסו בדבר האסור, ולא בדבר הנדור.

בית יוסף: דלשון 'נמי' אינו מיושב, דזה עיקר הנדר, דבזה אין התפסה, ודין הראשון הוא התפסה בנדר. גם הר"ן בריש נדרים כתב, דעיקר הנדר אם אומר זה עלי אסור. וכן כתב בריש פרק ב, ומורי חמי ז"ל [הב"ח] כתב בשמו, דזה לא הוה אלא יד, ולא דק.

הט"ז הביא את דברי הבית יוסף, שעיקר הנדר הוא בלי התפסה, והוסיף שכן כתב גם הר"ן בנדרים. דברי הט"ז אלו הם שלא כדברי חותנו הב"ח, שלדבריו לא דקדק בדברי הר"ן [בשבועות]. הב"ח כתב בשם הר"ן שעיקר הנדר הוא דוקא בהתפסה, ונדר בלא התפסה אינו אלא 'יד'. נמצא, שיש כאן מחלוקת בין הט"ז לב"ח, מה מדברי הר"ן לתפוס כעיקר, את דבריו בנדרים או בשבועות.⁸

ז. נפקא מינה אם נדר בלי התפסה חל מדין עיקר הנדר או מדין ידות

אחר שהבאנו את שיטות הראשונים, האם נדר ללא התפסה מועיל בתור עיקר הנדר או מדין ידות, יש לנו לבאר מה לי אם הוא כך או כך, והרי בשני האופנים הוא חל? המשנה למלך מביא נפקא מינה בדבר זה:

8. וראה במשנה למלך הלכות נדרים פרק א הלכה א, שסיכם בבהירות את שיטות הראשונים והפוסקים בעניין.

הנדר חל רק בהתפסה, וכשאינו מתפס חל הנדר רק מדין יד, כלומר, שאנו משלימים את דבריו כביכול המשיך ואמר 'כקרבן' - כל זה שייך דוקא כשאכן לא אמר כלום, ואנו משלימים את דבריו כאילו אמר והתפס בדבר הנדור. אך כשהתפס במפורש בדבר האסור, לא ניתן לשנות את דבריו כאילו התפס בדבר המותר.

נמצא, שבמקרה שנדר בלשון ראויה, והוסיף בו לשון המגרעת, יש נפקא מינה אם נדר בלי התפסה חל מדין עיקר הנדר או מדין יד. שאם הוא חל מדין נדר אין התוספת מגרעת, ואם הוא חל מדין יד, אין הנדר חל, כי איננו מתקנים את דבריו אחר שקלקלם.

המחנה אפרים גם הוא עוסק בשאלה זו, מה דינו של אדם שהדיר את אשתו מתוך כעס, ואמר לה 'הרי את אסורה עלי כאימא', וכותב:

מחנה אפרים הלכות נדרים סימן יא

ראובן שנתכעס עם אשתו, ומתוך כעסו אמר לה: 'הרי את אסורה עלי כאימא'. תשובה: כבר ראיתי מה שכתב הרב מהר"ד לוי בן חביב ז"ל סימן כז, דבנדון זה אסורה עליו מדין נדר. ומה ששנינו במשנתנו 'האומר הרי את עלי כאמי לא אמר כלום' - היינו היכא דלא אמר 'אסורה' וכו' יעויין שם.

אבל לעניות דעתי אין נראה כן. דהלא מפירוש רש"י ז"ל שם

ממשיך המשנה למלך ואומר את דעתו שהדבר תלוי בהגדרת עיקר הנדר:

משנה למלך שם

ולוי נראה, שדין זה תלוי במה שכתבנו בשם הר"ן: דלפי מה שכתב בשבועות, דהיכא דלא התפס, חל מדין יד - אין מקום לדברי מהרל"ח. דנהי דהיכא דהוא לא גמר דבריו, אנו גומדין דבריו, אבל היכא שהוא גמר דבריו - מה לנו ולצרה לגמור דבריו באופן שהוא לא גמרם.

ולפי זה, האומר 'הרי את אסורה עלי כאימא', פשיטא דלא מהני כלל, כיון שהתפסו בדבר האסור. אך כפי מה שכתב הר"ן בפרק קמא דנדרים, דהאומר 'הרי זה אסור עלי', הוי נדר גמור משום דבידו של אדם לאסור על עצמו דבר המותר בלא התפסה - יש מקום לדברי מהרל"ח. דהאומר 'הרי את אסורה עלי כאימא', דאסורה אף שהתפסה בדבר האסור. כיון שאף אם לא היה מתפס היתה אסורה, לפי שיש ביד האדם לאסור על עצמו דבר המותר בלא התפסה.

המשנה למלך טוען, שיש מקום לדברי המהרל"ח רק לפי דברי הר"ן בנדרים, שנדר ללא התפסה מועיל בתורת עיקר הנדר והרי הוא נדר גמור. לכן אפילו התפס בדבר האסור, חל הנדר על פי תחילת דיבורו, ותוספת ההתפסה אינה גורעת. אך לדברי הר"ן בשבועות, שעיקר

'הרי את אסורה עלי כאימא', יש שני חלקים: החלק הראשון שאומר 'הרי את אסורה עלי' הוא נדר טוב, ואם היה עוצר כאן את דיבורו היה הנדר חל. והחלק השני שמוסיף ואומר 'כאימא', סותר את הנדר ואת ההבנה הראשונה שעלתה מתחילת דבריו. טעם הדבר הוא מפני שאמו אינה דבר הנדר, את אמו התורה היא שאסרה עליו. לעומת זאת את אשתו הוא רוצה לאסור מעצמו, ואין אדם יכול לאסור את אשתו בנדר, ולתלות את האיסור בדבר שהוא אסור ועומד. נמצא, שכאשר הוא ממשיך את דבריו ואומר 'כאימא' - בטל הנדר, כיון שהוא דבר האסור.⁹

בפירוש יתרון האור על משניות נדרים
דן בדברי המשנה למלך:

פירוש יתרון האור על המשניות נדרים פרק א משנה א

ובעיקר סברת המשנה למלך, יש לעיין לכאורה מדברי הר"ן בגמרא בשם הרמב"ן, דנדר בלשון שבועה ושבועה בלשון נדר, מהני מדין יד. דאלמא, דאף דגמר דבריו שלא כהוגן באופן דאינו מועיל, עם כל זה, כיון דחזינן דגמר בליבו לישבע ולידור - אנן מתקנין דבריו באופן המועיל.

בשמעתין נראה, המתניתין איירי אפילו באמר לה 'הרי את אסורה עלי כאמי', ואפילו הכי לא אמר כלום! ואף על גב דאילו לא הוה מסיק בדיבוריה לומר כאמי, היתה אסורה מכיון דאמר הרי את אסורה עלי, מכל מקום השתא, דאיתפיס בדבר האסור, לא אמר כלום.

וכן נראה מדברי הרא"ש... וכן נראה מדברי הריטב"א ז"ל בהדיא בחידושו לקידושין נד זה לשונו: קיימא לן שאין נדרי אסור קיימין אלא כשתולה איסורין בדבר הקדוש כקרבן, וכשאר הקדשות דאינהו איסור חפצא, אבל כשתולה אותו בדבר האסור מעצמו, כגון שאמר כבר זה אסור כנבלה, כחזיר, כשקצים וכיוצא בהם - לא אמר כלום. ואפילו משום ידות נדרים ליכא, עד כאן דבריו. וכן כתב שם משם רבו ז"ל יעויין שם.

המחנה אפרים חולק על המהרל"ח שכתב שהנדר חל, וסובר שגם לפי הר"ן בנדרים שנדר ללא התפסה חל מדין עיקר הנדר, מכל מקום אם סיים ואמר 'כאימא' שהיא דבר האסור, בזה קלקל את תחילת דבריו והנדר לא חל. ביאור הדבר, באמירת

9. בעניין זה אין לומר 'פלגינן דיבורא', שנקבל רק את חלקו הראשון של המשפט ולא את הסיום. משום ש'פלגינן' אומרים על נאמנות ולא על דיבור, שבנאמנות אפשר להאמין ולקבל חלק מדבריו, וחלק אחר אנחנו כביכול 'לא שומעים'. אבל כאן, שהדיבור מקולקל - לא שייך בזה 'פלגינן'.

ה. נפקא מינה נוספת

נפקא מינה נוספת בין שיטות הראשונים הנ"ל היא על פי דברי הרמב"ם בהלכות שבועות:

רמב"ם פרק ה מהלכות שבועות הלכה ד

במה דברים אמורים [שאינה שבועה]? כשנשבע על דבר שאינו ברשותו, כגון שנשבע ראובן על שמעון שלא ילך בסחורה, או שלא יאכל בשר, וכיוצא בזה. אבל אם נשבע ראובן שבועה שלא ייכנס שמעון בביתו, ושלא יהנה מנכסיו, ועבר שמעון ונכנס לביתו של ראובן ונהנה מנכסיו, שלא מדעת ראובן - ראובן פטור שהרי הוא אנוס, ושמעון חייב שעבר על דבר האסור לו לעשותו. שלא נשבע זה, אלא על דבר שהוא ברשותו, וכן כל כיוצא בזה.

לדעת הרמב"ם, אם ראובן נשבע ששמעון לא ייכנס לרשותו, ועבר שמעון ונכנס כנגד דעת ראובן - שמעון חייב¹⁰ וראובן פטור.

הטור השיג על דבריו:

טור יורה דעה סימן רלו

ואיני מבין דבריו, שאין אדם יכול לאסור שלו על חבירו אלא בקונם [שהוא לשון נדר], לפי שהוא חל

ולדבריו צריך לומר, הא הבנדר, בתלאו בדבר האסור אינו נאסר, ולא מהני מדין יד ונתקן דיבורו באופן המועיל ובדבר הנדור - היינו משום דהתם יש שייכות לדיבורו, דשפיר קאמר דאוסר החפץ כדבר האסור, רק דגזירת הכתוב הוא דלא מהני. אם כן לא שייך לתקן דבריו, ודבריו הם מתוקנים שפיר, רק דאינם מועילים מגזירת הכתוב.

בפירוש יתרון האור הוכיח, ממה שכשאדם נשבע בלשון נדר, או נדר בלשון שבועה האיסור חל מדין 'יד' - שאפשר לתקן גם לשון שאינה נכונה, ואף כשהיא נגד דבריו. כלומר, כל שמתוך דבריו מבינים את כוונתו - אנו מתקנים את דבריו באופן המועיל שיתאים לרצונו. והקשה אם כן, במקרה שנדר בלשון איסור, והוסיף התפסה בדבר האסור, מדוע שלא נתקן גם שם את דבריו שיתאימו לכוונתו? וביאר שיש לחלק בין המקרים, כי בנדר בלשון שבועה או להיפך, אנו מתקנים את דבריו מפני שאינם מובנים ותקינים. שאין זה נכון מבחינה לשונית, לנדור בלשון שבועה או להשבע בלשון נדר, ולכן יש לנו ללכת אחר רצונו ולתקן את דבריו! אך כשאומר 'הרי את אסורה עלי כאמא' - דבריו מתוקנים ונכונים, אלא שהתורה אמרה שאינם מועילים לנדרים. לכן במקרה כזה לא שייך לתקן את דבריו.

10. צריך לברר במה חייב ומשום מה, ועיין בנושאי כלים.

הלחם משנה מתרץ את דברי הרמב"ם, שאין מדובר באופן שראובן אסר על שמעון בשבועה 'שלא ייכנס לביתו', אלא אסר את עצמו בשבועה 'שלא יהנה מנכסיו', והרי יכול אדם לאסור את עצמו בשבועה, שלא להנות את חברו מנכסיו.

אלא שבדברי הלחם משנה יש לדחוק, שהרי הרמב"ם כתב ששמעון חייב, ולפירוש זה אין על שמעון לא נדר ולא שבועה, ואין זה אלא חיוב עונש על שנכנס וגרם לראובן לעבור על שבועתו?

כן הקשה ר' חיים מבריסק:

חידושי הגר"ח [סטנסיל]

סימן קצו

והנראה בזה, דהנה באמת צריך ביאור איך יכול לאסור דבר על חברו בנדר? דהרי נדר לא הוא כמו הקדש, ד[הקדש] אינו תלוי בהגברא כלל, ונגמר הדבר בהחלות של החפצא לבד, דזה שייך רק בהקדש ממש. מה שאין כן בנדר, נהי דהוי איסור חפצא, אבל מכל מקום, הרי לא נגמר הדבר בחלות האיסור על החפצא לבד, כי אם בצרוף הגברא, היינו דהחפץ נאסר על הגברא, וכדכתיב בקרא: "לאסור איסר על נפשו", ואם כן, איך יכול לאסור על חברו? מכיון שהגברא אינו ברשותו.

הגר"ח מחלק בין נדרים להקדש, אף ששניהם הם איסור חפצא. לדבריו, הקדש

על החפץ, שאוסר אותו על חברו בקונס. אבל לא בלשון שבועה, לפי שהיא חלה על האדם, ואינה חלה עליו ליאסר בשבועה, אלא אם כן יקבל עליו השבועה.

הטור מקשה: הרי ראובן אסר את שמעון בלשון שבועה, ושבועה הינה איסור גברא החל על האדם, ואיך יכול ראובן להחיל איסור גברא על שמעון שלא נשבע?

הלחם משנה מבאר את דברי הרמב"ם מקושיית הטור:

לחם משנה שם

הטור ז"ל בסימן רלו הביא לשון רבינו... נראה מדברי הטור ז"ל שהבין בדברי רבינו ז"ל שראובן אומר לשמעון אני משביעך שלא תכנס לרשותי.

וזה ודאי אין לו מובן כלל! דאם לא ענה שמעון 'אמן', איך יאסר? ועוד, איך כתב שראובן פטור מפני שהוא אנוס? הרי ראובן לא נשבע, אלא שהשביע לשמעון על כך, וכיון שהוא לא נשבע, אף על פי שהיה נהנה שמעון מדעתו של ראובן לא היה עובר ראובן!

אבל פירוש הדברים שראובן נשבע שלא יהנה שמעון מנכסיו... כנ"ל פירוש דברי רבינו ז"ל ונסתלקה השגת הטור ז"ל. ואף על פי שרבינו ז"ל כתב ושמעון חייב - לאו חיוב מלקות קאמר אלא הוא נענש בכך.

- שפיר יכול לאסור על חבירו מצד הדין, ולא צריכים לריבוי דקרא. משום דהוי כמו הקדש ממש, וקרא קאי רק על נדרי איסור שלא על ידי התפסה.

ולפי זה יש לומר, דהרמב"ם והטור אזלו לשיטתייהו: דלהרמב"ם, דעיקר הנדר הוא שלא על ידי התפסה, ועל זה מרבינן מקרא דיכול לאסור על חבירו, ואם כן גם שבועה שהיא איסור גברא, בכלל ריבויא. אולם לשיטת החולקים, דסבירא ליה דעיקר הנדר הוא על ידי התפסה, נמצא דלא נתרבה בהך ריבויא דיכול לאסור על חבירו, [אלא] רק בנדר שעל ידי התפסה יכול לאסור, אבל לא בשבועה שהוא איסור גברא. וזוהי שיטת הטור.

הגר"ח מבאר זאת על פי הספרי, שיש פסוק מיוחד המלמד, שאדם יכול לאסור נכסיו על חבירו בנדר, דכתיב "ככל היוצא מפיו יעשה". פסוק זה אף שנאמר בנדר, מלמד גם לעניין שבועה, שיכול אדם לאסור נכסיו בשבועה על חבירו. ומוסיף הגר"ח לבאר, שבנדר שעל ידי התפסה, כיון שענייננו כהקדש שנגמר האיסור בחפצא, אין צורך בפסוק מיוחד לרבות שאפשר לאסור אחרים, משום שהתפסה היא העתקה של האיסור, שעובר האיסור לחפץ הנדור ועושהו כהקדש, ובהקדש הרי יכול אדם לאסור את חבירו.

תלוי רק בחלות ההקדש על החפצא, שאדם יכול לפעול בחפץ שלו לעשותו הקדש. ואיסור ההנאה על אחרים מגיע ממילא, כתוצאה ממה שהדבר הקדש ואסור עליהם, מבלי שהמקדיש התייחס ופעל דבר על אחרים. שלא כבנדר, שאמנם האיסור הוא בחפצא, אך הוא מתייחס גם אל האדם האסור כדכתיב: "לאסור איסור על נפשו". משכך, מקשה הגר"ח כיצד אדם יכול לאסור דבר בנדר, על אדם אחר שאינו ברשותו?

מתרץ הגר"ח:

חידושי הגר"ח שם

והנראה, דהנה בספרי זוטא איתא: "אין לי אלא לאסור על עצמו, לאסור על אחרים מנין? תלמוד לומר: 'כל היוצא מפיו יעשה'". הרי מבואר מהספרי דהוא קרא מיוחד, לרבות שיכול לאסור נכסיו על חבירו. ולפי זה נראה, דגם שבועה, אף דהוא איסור גברא, אבל כיון דאתרבי דיכול לעשות איסור על חבירו - יכול לאסור אף בשבועה, וגם שבועה איתרבי מקרא זה, דקאי אנדרים ושבועות.

והנה, כל זה הוא בנדרי איסור, שלא על ידי התפסה, דבזה מצד הסברא לא היה יכול לאסור, ורק משום ריבויא דקרא. מה שאין כן בנדר שעל ידי התפסה, דדינו כהקדש, דנגמר הדבר בחלות האיסור על החפצא ואינו צריך לאיסור הגברא

מבואר, שלמרות שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם¹¹ - אדם יכול לאסור בנדר דבר שלא בא לעולם. הגר"ח בהמשך דבריו שם מבאר את החילוק:

חידושי הגר"ח שם

והנה, עיקר טעמא דאין אדם מקנה דבר שלא לבא לעולם, הוא דעל דבר שלא בא לעולם, לא הוי בעלים, ואין לו דין הקנאה. ולפי זה, שייך זה רק בקניינים והקדשות, היכא דכוח הקנאה שיש לו על החפץ, הוא מחמת דהוי בעלים על החפץ.

מה שאין כן בדינא דנדר איסור כפי מה שנאמר, דהוא דין מיוחד הנלמד, דיכול לאסור נכסיו על חבירו, כמו דיכול לאסור איסור על נפשו, ואין זה בכלל מחמת דין בעלים על נכסיו, ורק דנכסי חבירו על חבירו אינו יכול לאסור. ועל זה, הרי מהני מה דבשעת חלות האיסור בא לעולם והוי הנכסים שלו, ועל כרחך יכול לאסור על חבירו, ולא שייך לדינא דאין אדם מקנה דשלא בא לעולם כלל.

מקובל לבאר, שהטעם שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, הוא משום שחסר בגמירות הדעת של המקנה, על דבר שלא נמצא לפניו באופן מוחשי.

לפי עיקרון זה, מתרץ הגר"ח את קושיית הטור על הרמב"ם, על ידי שתולה את מחלוקת הרמב"ם והטור, שהלכו בזה לשיטתם בנידון אם עיקר הנדר הוא בהתפסה, או שלא בהתפסה. שלדעת הטור שעיקר הנדר הוא בהתפסה, הרי שלא צריך פסוק שאפשר לאסור בנדר את חבירו, כיון שהוא מתפיס את החפץ בקדוש כהקדש, וממילא נאסר החפץ על חבירו. ואם כן, בשבועה, שלא שייך בה התפסה, אין לנו שום מקור שיכול לאסור על ידה דבר על אחרים. אך לשיטת הרמב"ם, שעיקר הנדר הוא בלא התפסה, וצריך פסוק שאפשר לאסור בנדר גם על אחרים, אם כן, אפשר ללמוד מנדר לשבועה, שגם על ידי שבועה אפשר לאסור על אחרים, וכמו שפסק הרמב"ם שיכול ראובן להשבע ולאסור על שמעון שלא ייכנס לביתו. נמצא לדברי הגר"ח, נפקא מינה נוספת בין דברי הר"ן בנדרים לדבריו בשבועות.

ט. נדר בדבר שלא בא לעולם

בהלכות נדרים כותב השולחן ערוך:

שולחן ערוך יורה דעה סימן רד
אדם אוסר על עצמו דבר שלא בא
לעולם לכשיבוא לעולם.

11. גם לרבי מאיר שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, זה רק בדבר שכבר נמצא, כגון דקל לפירותיו.

גברא... ומשום הכי, באומר 'דבר זה אסור עלי', עדיין אינו מבואר בהדיא בלשונו איזה אסור יהיה. אם לא באומר כקרבן דבזה מבאר בהדיא, שיהיה אסור עליו כאיסור חפצא של קרבן.

רבי שמעון שקופ מבאר, שהתפסה אין פירושה למשוך את הקדושה מהחפץ הקדוש לחפץ הנדור. וכמו שהוכיח זאת ממה שלדעה אחת בגמרא, אפשר להתפיס בבשר שלמים לאחר שנשחט, אף שהוא מותר באכילה לזרים, ואין בו קדושה האוסרת.

אלא עניין ההתפסה הוא לברר שהאיסור אינו איסור 'גברא' כשאר איסורי תורה, אלא שהאיסור והחלות בקונמות הקדשות ונדרים הם בחפצא. לכן כשנודר - צריך להתפיס הנדר, ולבאר שהוא איסור קדושה, כדי לפרש שכוונתו לאיסור 'חפצא'. לפי זה אי אפשר ליישב את הרמב"ם כדברי הגר"ח.

יא. סיכום

מסכת נדרים נסמכה להיות אחר מסכת כתובות משום פרק המדיר הנמצא במסכת כתובות.

שלושה אופנים לנדרים: עיקר הנדר, כינויי נדרים וידות. בעיקר הנדר ישנה מחלוקת, אם הוא בהתפסה [תוספות] או שלא בהתפסה [ר"ן], בכל אופן אם מתפיס,

הגר"ח מציע בזה טעם אחר, שהוא משום שהמקנה אינו בעלים על דבר שלא קיים בעולם, ולכן אינו יכול להקנות דבר שעדיין אינו שלו.

לפי זה מבאר הגר"ח, שרק בקניינים והקדשות, שצריך להיות בעלים כדי לפעול את פעולת ההקנאה, אומרים דין זה ש'אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם'; אך בנדרים, שיכול אדם לאסור את חפציו גם על חבירו, ואין האיסור מחמת בעלותו על הדבר, כשם שלא צריך להיות בעלים כדי לאסור, הוא הדין שאפשר לאסור גם חפץ שלא בא לעולם.

י. התפסה - העתקה או דוגמא

יצא לנו בדברי הגר"ח שבהתפסה לא צריך פסוק כדי לאסור אחרים, משום שבהתפסה הנדר הוא כהקדש והקדש אסור אף על אחרים. רבי שמעון שקופ בחידושו לנדרים מעלה כיוון אחר:

חידושי רבי שמעון שקופ נדרים סימן א

... אלא דענין ההתפסה הוא רק לבאר בפירוש ענין האיסור שהוא איסור קדושה כהקדש, ולא כאיסורים אחרים כבשר חזיר. ובפשיטות נוכל לאמר, דלהכי צריך דוקא אמירת ההתפסה, משום דקונמות צריך שיהיה דוקא איסור חפצא, ואיסור חפצא ליכא, [אלא] רק בהקדשות ובקונמות, ושאר איסורי תורה הם איסורי

בשבועה על אחר. שלרמב"ם עיקר הנדר הוא שלא בהתפסה, והפסוק מלמדנו שניתן לאסור בנדר על אחר, ולומדים דין זה מנדרים לשבועות. ואילו לטור, עיקר הנדר הוא בהתפסה, ולא צריך פסוק שניתן לאסור בנדר על אדם אחר, כמו שהקדש אסור גם על חבירו. ואם כן, דוקא בנדרים יכול לאסור על חבירו, ולא בשבועות. כמו כן ביאר את הדין, שאדם יכול לאסור בנדר דבר שלא בא לעולם, שהוא משום שאינו אוסר מתורת בעלים.

בשונה מדברי הגר"ח, לדעת רבי שמעון שקופ, התפסה אינה העברת האיסור מההקדש אלא אפיון של מהות האיסור, שהוא איסור חפצא ולא איסור גברא.

צריך שיתפיס בדבר הנדור ולא בדבר האסור. להלכה, הטור סבר שעיקר הנדר בהתפסה, והשולחן ערוך סבר שעיקרו שלא בהתפסה.

אדם שנדר בלשון איסור וגם התפיס בדבר האסור, כגון שאמר לאשתו: 'הרי את אסורה עלי כאימא', המהרלב"ח סבר שהנדר חל, והלחם משנה הוסיף שדבריו מתיישבים רק לדעה הסוברת שעיקר הנדר הוא שלא בהתפסה, משום שהנדר יכול לחול ללא השלמת דבריו. המחנה אפרים סבר בזה שאם התפיס בדבר האסור קלקל, ולכולי עלמא הנדר לא חל.

הגר"ח תלה במחלוקת זו את מחלוקת הרמב"ם והטור, אם ניתן לאסור דבר